

**ФИЗИЧКО ВЕЖБАЊЕ КАО МЕТОДСКО СРЕДСТВО
У НАСТАВИ ФИЗИЧКОГ ВАСПИТАЊА И УТИЦАЈ НА „ШКОЛСКУ КЛИМУ“
– СИСТЕМАТСКО ПРЕГЛЕДНО ИСТРАЖИВАЊЕ –**

Ксенија Бубњевић¹, Владимир Милетић², Жељко Рајковић²

¹Факултет за спорт и психологију, Нови Сад, Србија

²Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Београду, Србија

Сажетак

Школа је место у коме деца проводе доста сати у току дана. Стога, веома је важно развијати позитивну перцепцију „школске климе“ како код наставника, тако и код ученика. Сматра се да многи фактори могу имати утицаја на продуктивност у раду ученика, међутим, у досадашњим истраживањима најмање се помиње утицај организованог физичког вежбања. Такође, сматра се да свакодневна физичка активност има позитивног утицаја на раст и развој, али и на мотивацију ученика. Према томе циљ овог прегледног рада био је да утврди повезаност физичког вежбања и перцепције ученика на поимање „школске климе“. Систематским прегледом извршена је идентификација рандомизованих студија на основу дефинисаних кључних речи (“School climate” and “Physical education”) и и претражене су три базе података: “PubMed”, “Mlibrary” и “Scindeks”. Од укупно 126 научних студија, на основу постављених критеријума за одабир, идентификовано је укупно 5 радова који су ушли у анализу овог прегледног рада. Приликом прегледа доступне литературе дошло се до закључка да је веома мали број аутора вршио анализу утицаја физичког вежбања на перцепцију ученика о „школској клими“. Такође, аутори идентификованих студија указују на значај информисања ученика о позитивном утицају свакодневне физичке активности, као и на значај организованог времена током школског одмора.

Кључне речи: УЧЕНИЦИ / НАСТАВНИЦИ / ШКОЛСКИ ОДМОР / МОТИВАЦИЈА / ПЕРЦЕПЦИЈА

Кореспонденција са ауторима: Владимир Милетић, Е – mail: vladimir.miletic@dif.bg.ac.rs

УВОД

У оквиру васпитно-образовног система све чешће се помиње појам „школска клима“ који се користи приликом описивања општег утиска о некој школској организацији. Још почетком деведесетих година прошлог века наводио се значај утицаја „школске климе“ на понашања ученика, као и утицаја на когнитивни учинак (Hung, Luebbe, & Flaspohler, 2015). У почетку, прва истраживања су се базирала на анализи стручног кадра школе (понашање, морал, продуктивност на послу) која су допринела увиђању значаја радне средине (Ђерманов, 2007). Много касније, развијен је инструмент у виду упитника (Organizational Climate Description Questionnaire - OCDQ) који је осмишљен ради систематског проучавања утицаја „школске климе“ на учење и развој ученика (Cohen, McCabe, Michelli, & Pickeral, 2009). Крајем седамдесетих година аутори су почели истраживати повезаност између „школска климе“, мотивације, посвећености према школи и школским обавезама, јер је уочено да постоји повезаност са позитивним ставовима, бољом дисциплином, школским успехом и већим задовољством, како наставника, тако и ученика (Lunenburg, 1983). Такође, уочила се повезаност позитивне „школска климе“ са осећајем поверења између наставника, али и између наставника и директора школе (Tarter, & Ноу, 1988). Тек крајем осамдесетих година, почињу се истраживати повезаности „школске климе“ са различитим облицима проблема у понашању ученика (Gottfredson, Gottfredson, Payne, & Gottfredson, 2005).

Што се тиче термина који описује „школску климу“, постоје извесна неслагања појединих аутора око дефинисања самог проблема, па се проналазе термини, као што су: педагошка клима, школски амбијент, школске околности и друго (Ђуришић, 2020). Свакако, поменути термин се односи на мерљиве факторе који имају утицаја на квалитет школске организације и понашање школске популације (Anderson, 1982; Litwin, & Stringer, 1968). Иако, не представља идентичан опис као „школска клима“, у литератури се често помиње и „школска култура“ која се односи на скуп норми, ставова, уверења, вредности и осталих мерљивих фактора, а који описују општу слику о једној школи (Barth, 2002). Веома важним може се сматрати перцепција ученика о самом окружењу школе, као и уочене разлике између појединих школа (Ноу, Tarter, & Kottkamp, 1991). Једна од многобројних дефиниција о појму „школске климе“ истиче важност скупа свих околности у којима се одвија васпитно-образовни процес, односно интерактивне односе између учесника (Јоксимовић, и Богуновић, 2003), као и дефинисање квалитета школске средине (Варановић, Домовић, и Штибрић 2006).

Као појам, „школска клима“ се може посматрати кроз психосоцијални и педагошки аспект. Скуп свих физичких, психолошких и социјалних околности односио би се на психосоцијални аспект (скуп правила, норми и односа између наставника и ученика), док би се квалитет курикулума и фактори који се тичу стручности кадра односили на педагошки аспект „школске климе“ (Јоксимовић, 2004; Шевкушић, 2016; Cohen, et al., 2009). Стога, на основу наведених чињеница о феномену који се тиче „школске климе“, циљ овог прегледног рада био је да се утврди на који начин поједини аутори приказују повезаност у понашању ученика и школске физичке активности, као превентивног средства у настави. Физичко васпитање је оцењено од стране ученика основне школе као омиљен предмет и то једнако од дечака и девојчица са нешто већом наклоношћу ученика млађих разреда (Lepir, Pajkić, Sekulić, 2021).

МЕТОД РАДА

Систематским прегледом извршена је идентификација научних студија које су описале повезаност утицаја наставе физичког васпитања и превентивног физичког вежбања на статус „школске климе“.

Претраживање и начин селекције

Прва фаза истраживања обухватила је дефинисање кључних речи за претраживање. Претраживање научне литературе спроведено је кроз преглед библиографске базе и српску цитатну базу података ("PubMed", "Mlibrary" и "Scindeks") укуцавањем следећих кључних речи: "School climate" and "Physical education", „Школска клима“ и „Физичко васпитање“. У претраживачу "PubMed" укључен је филтер који наводи претраживање искључиво високо квалификованих научних студија (рандомизоване клиничке студије - РЦТ). Такође, у сва три наведена претраживача укључени су филтери који наводе претраживање радова на енглеском језику и без временских ограничења. Након претраживања библиографских база података укуцавањем кључних речи добијено је укупно 126 научних студија. Ради лакше елиминације дуплираних студија сви радови су обједињени на једном месту како би се искључили дубликати. Након елиминације 23 дуплирана наслова, извршен је преглед наслова и сажетака 103 научне студије. Одбачене су све научне студије које су приказивале: неодговарајући дизајн, ненавођење проблема „школске климе“ и физичког вежбања, физичко вежбање са оболелом децом и одраслима, истраживање ЛГБТ популације и наслови који се односе на истраживање са животињама. Коначни одабир научних студија, који је ушао у анализу овог систематског прегледа, тицао се селекције на основу примене физичког вежбања у оквиру школског програма ради позитивног утицаја на опште поимање „школске климе“. Поступак идентификације и селекције научних студија приказан је у Табели 1. Након детаљније анализе издвојених студија (N=10) утврђено је да укупно 5 радова задовољава постављене критеријуме који су везани за: дизајн, испитанике и примену физичког вежбања као начина да се утиче на перцепцију „школска климе“.

Табела 1 Приказ процеса прикупљања индивидуалних студија

Студије идентификоване кроз претраживање базе података (PubMed - 48; Mlibrary - 65; Scindeks - 13), (n = 126)
Студије након уклањања дупликата (n = 103)
Студије након елиминисања неодговарајућих радова на основу постављених критеријума за одабир (n = 5)

Критеријум за одабир

Критеријум за одабир научних студија за овај прегледни рад односио се првенствено на: дизајн, испитанике и варијабле („школска клима“ и „физичко васпитање“). Примена одређених инструмената, као ни метод рада није био пресудан за одабир студија. Дизајн се односио на рандомизоване студије које су наводиле утицај физичког вежбања или физичке активности на перцепцију „школска климе“. Према томе, одбачене су све студије које нису задовољиле постављени критеријум. За прегледни рад одабране су само студије које су наводиле испитанике које чине школско окружење: наставници физичког васпитања, наставници и инструктори, а пре свега ученици. Кључни критеријум за одабир студија односио се на примену физичке активности у току школског дана, односно, физичко вежбање (наставу физичког васпитања) као метод којим се може утицати на позитивну перцепцију „школска климе“.

Анализа идентификованих студија са дискусијом

На основу постављених критеријума за одабир, идентификовано је укупно 5 научних студија које су публиковане између 2002. и 2020. године (Табела 2.). Две студије које наводе утицај физичког вежбања су одбачене јер се ради о пилот (Haarala, Hirvensalo, Laine, Laakso, Hakonen, Kankaanpää,

Lintunen, & Tammelin, 2014) и кластер рандомизованој студији (Teesson, Newton, Slade, Chapman, Allsop, Hides, McBride, Mewton, Tonks, Birrell, Brownhill, & Andrews, 2014). Само две идентификоване студије наводе претест и посттест (Birnbaum, Evenson, Motl, Dishman, Voorhees, Sallis, Elder, & Dowda, 2005; Efstathiou, Risvas, Theodoraki, Galanaki, & Zampelas, 2016), док се у две студије истражује утицај физичког вежбања искључиво са ученицама (Birnbaum et al., 2005; Barr-Anderson, Neumark-Sztainer, Lytle, Schmitz, Ward, Conway, Pratt, Baggett, Lytle, & Pate, 2008). Овај прегледни рад обухватио је укупно 3279 испитаника из 81 школе са подручја: Сједињених Америчких Држава, Краљевине Шпаније, Аустралије, Грчке и Финске. Организовано физичко вежбање или информисање у вези са попуњавањем анонимног упитника о значају физичког вежбања и перцепције на „школска климу“ углавном су водили наставници. Такође, нове програме као што је "Playworks" (London, Westrich, Stokes-Guinan, & McLaughlin, 2015) у почетку је водио инструктор, а касније ученици, као сарадници програма (тренери). У већем броју одабраних студија испитаници су били ученици основних школа од 8-14 година. Једна студија наводи и старије ученике до 20 година (Manzano-Sánchez, 2022).

Табела 2 Приказ студија које су ушле у квалитативну анализу

РБ	Први аутор, година публикације	Држава	Циљ истраживања	Укупан број испитаника	Број школа	Резултати
1	Birnbaum, 2005	САД	Тестирање перцепције школске климе ученица о учешћу у физичким активностима	476	6	Школска клима за физичку активност девојчица је мерљива. Наставник физичког васпитања игра значајнију улогу него дечаки.
2	Barr-Anderson, 2008	САД	Тестирање перцепције школске климе ученица о учешћу у физичким активностима	1511	36	Школска клима за физичку активност девојчица је мерљива. Наставник физичког васпитања игра значајнију улогу него дечаки. Индекс телесне масе је обрнуто пропорционалан са физичком активношћу. У 4 школе забележено је боље функционисање кроз организовано физичко вежбање током одмора које се тиче: промовисања инклузије, лидерства, позитивних односа између ученика и осећаја емоционалне сигурности потребне за решавање сукоба.
3	London, 2015	САД	Утицај организованог одмора на школску климу.	93	6	Унапређење одговорности на часовима физичког васпитања од стране наставника може бити важан аспект који треба узети у обзир, као и вредности које се односе на труд или поштовање других.
4	Manzano-Sánchez, 2022	Краљевина Шпанија	Анализа различитих профила ученика у односу на теорију самоопредељења, школску климу и насиље на часовима физичког васпитања. Утицај едукације о исхрани и значају физичке активности на перцепцију физички активних и седентарних ученика.	470	3	Програм школског образовања о физичкој активности има утицаја на смањење дневног времена испред екрана и повећање активности на отвореном.
5	Efstathiou, 2016	Грчка	Утицај едукације о исхрани и значају физичке активности на перцепцију физички активних и седентарних ученика.	729	30	

У наведеним истраживањима мерене су варијабле које су се тичале: одговорности, аутономије, компетенције и друштвеног односа, нивоа мотивације, школске друштвене климе и насиља међу ученицима. Такође, поједини аутори истичу значај истраживања перцепције ученица о „школској клими“ на настави физичког васпитања, као и значај утицаја организованог времена током школског одмора на позитивну „школску климу“. Поред физичког вежбања, као важног фактора који има утицаја на

позитивну „школску климу“, поједине студије дале су значај истраживању стечених навика у исхрани (Efsthathiou et al., 2016). У једној кластер рандомизованох студији (Teesson et al., 2014) наводи се утицај уобичајеног програма школског физичког вежбања и едукације о здрављу, али у оквиру контролне групе. Па тако, аутори наводе значај вишегодишње едукације о злоупотреби опојних супстанци у школама, а не и значај повећања свакодневне физичке активности ученика. У идентификованим студијама коришћени су искључиво стандардизовани упитници који су обухватили социодемографске варијабле, као и различите скале. У једној студији се наводи интервју наставника о самопроцени „школске климе“ (London, et al., 2015). Такође, аутори наводе коришћење акцелерометра ради процене MVPA (Moderate to vigorous physical activity), као начин да се истражи повезаност повећане физичке активности са позитивном перцепцијом „школске климе“.

Када се посматрају циљеви истраживања пет идентификованих студија, а који се тичу повезаности наставе физичког васпитања, физичког вежбања или слободне физичке активности са перцепцијом „школске климе“, уочава се да аутори различито приступају анализи проблема истраживања. Може се закључити да је мали број студија које су међуљудске односе, задовољство у школи, когнитивни учинак и евентуално насиље истраживали кроз утицај физичке активности на перцепцију ученика. Поједини аутори сматрају да би организованији школски одмор могао бити од користи за когнитивни учинак (London, et al., 2015), док други сматрају да би требало уважити различитости ученика које се тичу профила када се планира побољшње „школске климе“ неке школе (Manzano-Sánchez, 2022). Сви аутори идентификованих студија наводе позитиван утицај физичке активности – физичког вежбања кроз утицај наставника на ученике у току наставе физичког васпитања, организовано време у току школског одмора, уважавање различитих профила ученика и њихово ангажовање на настави физичког васпитања кроз подстицај личне одговорности, као и кроз едукацију физички активних и седентарних ученика о значају правилне исхране и свакодневне физичке активности. Приликом разматрања пет идентификованих студија које повезују значај физичког васпитања у школама и перцепције „школске климе“ треба узети у обзир да тај утицај може бити двостран. Како поменута перцепција зависи од тога како ученик доживљава окружење у школи, тако она може бити оцењена као подстицајна за индивидуални развој, али исто тако „школска клима“ може бити и дестимулирајућа, да води у пасивност, пружање отпора и агресивно понашање (Koth, Bradshaw, & Leaf, 2008). Према томе, стварање подстицајне климе и елиминисања ученичке „школске климе“ као неподражавајуће може да буде препорука за праксу у школама. На пример, сматра се да би изграђивање односа поверења и међусобног уважавања између ученика, ученика и наставника имало превентивног утицаја на појаву насиља у школама (Ђорђевић, 2020).

Досадашња истраживања, у малобројном броју студија, наводе да један од превентивних начина деловања јесте управо деловање на перцепцију наставника и ученика кроз повећање свакодневне физичке активности. Такође, организованим физичким вежбањем и физичким активностима у школама омогућавамо ученицима да раде на себи, учествују у различитим друштвеним збивањима и на тај начин развијају социоемоционалне компетенције (Јовановић, 2019). Стога је важно да наставници пажљиво планирају наставне и ваннаставне активности, како би се ученицима омогућила одређена слобода мишљења и деловања у домену својих могућности како не би дошло до развоја фрустрација због немогућности постизања различитих задатака (Sausjord, & Friedman, 1997). Такође, у разматрање се може узети и организовано време током школског одмора. Иако, школски одмор нуди могућности за позитивну игру и за конфликт, али и стварање снажне импликације на то како се доживљава клима своје школе. Аутори се чешће баве збивањима унутар учионица, а мање се истражује утицај школског одмора (Leff, Power, Costigan, & Manz, 2003). Ученицима нижих разреда школски одмор пружа могућност развијања друштвених односа са вршњацима, као и вежбање вештина решавања проблема и сукоба (Pellegrini, & Bohn, 2005). Важност коју има организовано време током школског одмора могло би се

сматрати значајнијим јер се тада чешће јављају проблеми између ученика јер је то време када имају могућност чешће интеракције него у учионици (Craig, Pepler, & Atlas, 2000).

Још малобројније су студије које наводе могућност утицаја физичке активности на перцепцију „школске климе“ ученика. Тако, аустралијски аутори сматрају да би посебно организован програм („CSC“) у трајању од 3 године могао бити делотворнији у превенцији употребе опојних супстанци, дроге и алкохола, као и у учесталости појаве анксиозности и депресије међу адолесцентима између 13 и 14 година. Претпоставља се да би „CSC“ програм могао позитивније утицати на превенцију наведених проблема код ученика (84 школе, око 8400 ученика) него уобичајени школски програми који се тичу: школског васпитања о физичком, здравственом и менталном васпитању ученика (Teesson et. al., 2014). Поред тога, важно је посматрати и угао гледања на проблем истраживања. Поједине студије наводе значај разматрања двосмерног односа који се односи на повезаност осећаја задовољства ученика и позитивне перцепције „школске климе“. Односно, сматра се да би лонгитудинална истраживања допринела да се разјасни питање да ли задовољство ученика утиче на „школску климу“ или „школска клима“ утиче на задовољство ученика (Zullig, Huebner, Patton, 2011). Свакако, будућа истраживања би требало да изврше анализу утицаја различитих програма организованог физичког вежбања током боравка ученика у школи, као и могућност да се стекну навике које би водиле ка позитивним ставовима ученика о значају свакодневне физичке активности. Из досадашњих истраживања издваја се могућност решавања евентуалних негативних исхода (агресија, лоше оцене, слаба мотивација, лоши односи између ученика и ученика и наставника) кроз повећање пријатних активности за ученике (игре, такмичења, задаци, иновације у настави, трибине).

ЗАКЉУЧАК

Из свега до сада наведеног, малобројни аутори који су истраживали утицај физичког вежбања на перцепцију „школске климе“, наводе да би се ученици и наставници требали више информисати о значају физичке активности кроз постере, плакате, предавања о негативним и штетим супстанцама, превенцији здравља и промоцији здравог начина живота, као и организованог времена проведеног током школског одмора. Свакако да добро осмишљен програм у току школског дана, а који се тиче повећања физичке активности кроз школски облик наставе или ваннаставних активности, може имати позитивног утицаја на осећај задовољства ученика. Позитивни осећаји сигурно воде ка продуктивном деловању ученика у свим аспектима који се исказују кроз: бољи когнитивни учинак, бољу социјализацију, комуникацију са старијим ученицима и наставницима, али и кроз решавање евентуалних проблема у току школског дана. Будућа лонгитудинална истраживања би требало да уврсте анализу утицаја различитих програма организованог физичког вежбања, као и анализу утицаја које оно има на перцепцију „школске климе“. На тај начин би се истраживали разлози који доводе до негативних исхода у оквиру „школске климе“, као и могућа превенција која би утицала на позитивнију перцепцију ученика.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Anderson, C. S. (1982). The search for school climate: A review of the research. *Review of educational research*, 52(3), 368-420.
2. Baranović, B., Domović, V., i Štibrčić, M. (2006). O aspektima školske klime u osnovnim školama u Hrvatskoj. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 44(174 (4)), 485-504.
3. Barr-Anderson, D. J., Neumark-Sztainer, D., Lytle, L., Schmitz, K. H., Ward, D. S., Conway, T. L., Pratt, C., Baggett, C.D., Lytle, L., & Pate, R. R. (2008). But I like PE: Factors associated with enjoyment of physical education class in middle school girls. *Research Quarterly for exercise and Sport*, 79(1), 18-27.
4. Barth, R. S. (2002). The culture builder. *Educational leadership*, 59(8), 6-11.
5. Birnbaum, A. S., Evenson, K. R., Motl, R. W., Dishman, R. K., Voorhees, C. C., Sallis, J. F., Elder, J.P., & Dowda, M. (2005). Scale development for perceived school climate for girls' physical activity. *American journal of health behavior*, 29(3), 250-257.

6. Gottfredson, G. D., Gottfredson, D. C., Payne, A. A., & Gottfredson, N. C. (2005). School climate predictors of school disorder: Results from a national study of delinquency prevention in schools. *Journal of research in crime and delinquency*, 42(4), 412-444.
7. Đermanov, J. (2007). Školska klima kao determinanta i činilac poboljšanja kvaliteta u obrazovanju: konceptualizacija i merenje. U O. Gajić (Ur.). *Evropske dimenzije promena obrazovnog sistema u Srbiji*, Knjiga 2, Na putu ka " Evropi znanja, 323-336.
8. Đorđić, D. (2020). *Školska klima kao korelat rezilijentnosti učenika* (Doktorska disertacija), Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za pedagogiju, Novi Sad.
9. Đurišić, M. (2020). Povezanost školske klime i problema u ponašanju kod učenika mlađih razreda osnovne škole (Doktorska disertacija), Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd.
10. Efstathiou, N. T., Risvas, G. S., Theodoraki, E. M., Galanaki, E. P., & Zampelas, A. D. (2016). Health education: effects on classroom climate and physical activity. *Health Education Journal*, 75(7), 799-810.
11. Joksimović, S.D. (2004). Komunikacija u nastavi i psihosocijalna klima škole. *Pedagogija*, 59(2), 1-11.
12. Joksimović, S., i Bogunović, B. (2003). Nastavnici o kontekstu nastave i postignuće učenika. u: *Antonijević, Radovan, Dragan Janjetović, ur., TIMSS*, 270-291.
13. Jovanović, A. S. (2019). Školska klima i prevencija vršnjačkih konflikata. *ZBORNIK RADOVA. Pedagoški fakultet u Užicu*, 22(21), 61-76.
14. Koth, C. W., Bradshaw, C. P., & Leaf, P. J. (2008). A multilevel study of predictors of student perceptions of school climate: The effect of classroom-level factors. *Journal of educational psychology*, 100(1), 96.
15. Lepir, D., Pajkić, A.; Sekulić, Ž. (2021). Attitudes of primary school students toward physical education: Age and gender specifics, *Fizička kultura*, 74(2), 152-161.
15. Leff, S. S., Power, T. J., Costigan, T. E., & Manz, P. H. (2003). Assessing the climate of the playground and lunchroom: Implications for bullying prevention programming. *School psychology review*, 32(3), 418-430.
16. Litwin, G. H., & Stringer, R. A. Jr. (1968). *Motivation and organizational climate*. Division of Research, Harvard Business School, Boston.
17. London, R. A., Westrich, L., Stokes-Guinan, K., & McLaughlin, M. (2015). Playing fair: The contribution of high-functioning recess to overall school climate in low-income elementary schools. *Journal of school health*, 85(1), 53-60.
18. Lunenburg, F. C. (1983). Pupil control ideology and self-concept as a learner. *Educational Research Quarterly*, 8(3), 33-39.
19. Pellegrini, A. D., & Bohn, C. M. (2005). The role of recess in children's cognitive performance and school adjustment. *Educational researcher*, 34(1), 13-19.
20. Manzano-Sánchez, D. (2022). Physical Education Classes and Responsibility: The Importance of Being Responsible in Motivational and Psychosocial Variables. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(16), 1-14.
21. Sausjord, I., & Friedman, L. (1997). The Challenge of Youth Violence: Finding Our Role, Doing Our Part. *Social Studies Review*, 36(2), 48-50.
22. Tarter, C. J., & Hoy, W. K. (1988). The context of trust: Teachers and the principal. *The High School Journal*, 72(1), 17-24.
23. Teesson, M., Newton, N. C., Slade, T., Chapman, C., Allsop, S., Hides, L., McBride, N., Mewton, L., Tonks, Z., Birrell, L., Brownhill, L., & Andrews, G. (2014). The CLIMATE schools combined study: a cluster randomised controlled trial of a universal Internet-based prevention program for youth substance misuse, depression and anxiety. *BMC psychiatry*, 14(1), 1-10.
24. Haapala, H. L., Hirvensalo, M. H., Laine, K., Laakso, L., Hakonen, H., Kankaanpää, A., Lintunen, T., & Tammelin, T. H. (2014). Recess physical activity and school-related social factors in Finnish primary and lower secondary schools: cross-sectional associations. *BMC Public Health*, 14(1), 1-9.
25. Hoy, W. K., Tarter, C. J., & Kottkamp, R. (1991). *Open schools/healthy schools: Measuring organizational climate*. Newbury Park, Corwin.
26. Hung, A. H., Luebbe, A. M., & Flaspohler, P. D. (2015). Measuring school climate: Factor analysis and relations to emotional problems, conduct problems, and victimization in middle school students. *School mental health*, 7(2), 105-119.
27. Cohen, J., McCabe, E. M., Michelli, N. M., & Pickeral, T. (2009). School climate: Research, policy, practice, and teacher education. *Teachers college record*, 111(1), 180-213.
28. Craig, W. M., Pepler, D., & Atlas, R. (2000). Observations of bullying in the playground and in the classroom. *School psychology international*, 21(1), 22-36.
29. Ševkušić, S. (2016). Metodološki pristupi u proučavanju kvaliteta razredne klime, u *Međunarodna naučna konferencija „Unapređivanje kvaliteta obrazovanja u osnovnim školama”*, Zbornik radova, 14.10 (107-113).
30. Zullig, K. J., Huebner, E. S., & Patton, J. M. (2011). Relationships among school climate domains and school satisfaction. *Psychology in the Schools*, 48(2), 133-145.